

MASKENİN POLİTİK EKONOMİSİ VE COVID-19

MASKE, VANTİLATÖR VE KORUYUCU EKİPMAN SEKTÖRLERİNDE KISA SÜREDE GERÇEKLEŞEN ÜRETİM GENİŞLEMESİ, EKONOMİK GETİRİSİNİN YANINDA TÜRKİYE’NİN TIBBİ MALZEME YARDIMI YAPABİLMESİNE VE DİPLOMATİK KAZANÇLAR ELDE ETMESİNE KATKI YAPMAKTADIR. TÜRKİYE, KORONAVİRÜS KRİZİNDEN HEM “YUMUŞAK GÜÇ” HEM DE “SERT EKONOMİK GÜÇ” BAKIMINDAN KAZANÇLI ÇIKMAKTADIR.

İbrahim Demir
demiri@ybu.edu.tr

Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın açıkladığı Covid-19 salgını tedbirleri doğrultusunda 65 yaş ve üzeri vatandaşlara ücretsiz kolonya ve maske dağıtımına başlandı. 1 milyon 150 bin kişiye ulaştırılacak Cumhurbaşkanlığı paketlerinin tanıtımı, İstanbul Valisi Ali Yerlikaya'nın katılımıyla paketleme işlemlerinin yapıldığı Gebze'deki CEVA Lojistik Gebze 3 Operasyon Merkezi'nde gerçekleştirildi. (8 Nisan 2020)

Bütün dünyanın koronavirüs (Covid-19) salgını ile uğraştığı şu günlerde ekonomik ve sosyal hayatın kontrollü bir şekilde de olsa normale dönmesi için maske ve koruyucu ekipman kritik önem kazanmıştır. Koronavirüs nedeniyle global düzeyde sosyal, siyasal ve ekonomik birçok değişime gebe eşi görülmemiş düzeyde maddi hasar oluşmuştur.

Bu ekonomik kayıplar nedeniyle, ekonomik ve sosyal hayatın normale döndürülmesi politika yapıcıların birincil önceliği haline gelmiştir. Maskeler kontrollü normale dönüşte kritik rol alırken üretim/tüketim maliyetlerinin artmasına yol açmaktadır. Aynı zamanda maske üretimi, finansmanı ve dağıtımı bir politika sorunu haline gelmiş, hem özel sektör hem de kamu sektörü için maskenin maliyeti ve faydaları karar alma denkleminde girmiştir. Politika yapıcılar için önemli sorunlardan biri, maskelerin geniş halk kitlelerine bedava sunulup sunulmayacağı, bunun getireceği ekonomik yükün ne olacağı ve bu yüke hangi noktaya kadar katlanmanın sosyal bakımdan "değer" olacağıdır.

Maske kullanımı sosyal bakımdan optimum seviyeye ulaşmadığında, salgının yayılmaya devam etmesi ve ekonomik faaliyetlerin normale dönmesinin gecikmesi ihtimali söz konusudur. Maske kullanımının -ister kamusal ister özel finansmanla finanse edilsin- sosyal bakımdan optimum seviyeye getirilmesi ise ekonomi için ilave bir yüküdür. Diğer taraftan her ülkenin kısa zamanda maske üretim kapasitesi yeterli değildir ve global düzeyde maske fiyatlarında artışlar söz konusudur. Bu bağlamda, koronavirüs ekleninde maske vb. koruyucu/önleyici unsurlara ilişkin ekonomik dinamikleri ve politikaları değerlendirmek yerinde olacaktır.

Pozitif ve Negatif Dışsallık

Özellikle kamu ekonomisi ve kamu maliyesi literatüründe ayrıntılı bir şekilde ele alınan dışsallıklar (dışsal maliyetler ve faydalar) teorisi, maske ekonomisini anlamamıza yardım edecek teorik altyapıyı sunmaktadır. Dışsallık, bir ekonomik faaliyet ve işlem nedeniyle o işlemin tarafı olmayan üçüncü şahıslar üzerine düşen maliyet ya da faydaları ifade eder. Dışsallıklar olumsuz/negatif etki durumunda negatif dışsallık (dışsal maliyet), olumlu/pozitif etki durumunda ise pozitif dışsallık (dışsal fayda) ismini alır. Araç egzozundan çıkan zehirli gazlar, sigara içenin yaydığı duman ve koku, trafik yoğunluğu dolayısıyla birinin işe geç kalması, parti

Türkiye'de ev hanımları, meslek liseleri, mahkumlar, özel şirketler, belediyeler ve sivil toplum kuruluşları (STK) maske üretim ve dağıtımında seferber olmuştur. Koronavirüs ile mücadele süreci, toplumsal uyum ve dayanışmanın, genç nüfusun ve esnek üretim altyapısının ne kadar önemli olduğunu göstermiştir.

yapan gençlerin ya da iş makinelerinin gürültüsü, fabrikadan çıkan duman, kuyruk nedeniyle ilave sıra bekleme süresi gibi günlük yaşamda sık karşılaşılan örnekler, topluma "taşan" etkiler bakımından negatif dışsallık örnekleridir.

Diğer taraftan güzel koku, boyanmış bir bina, dekore edilmiş bir bahçe, bilgili bir arkadaş, bir bilgisayara virüs önleyici program yüklenmesi, bulaşıcı hastalıklara karşı aşı olmak ve bir salgın durumunda maske takmak gibi örnekler ise pozitif dışsallık örnekleridir. Dikkat edilirse, hem negatif hem de pozitif dışsallıklar durumunda mutlaka taşan etkiler vardır ve alta yatan ekonomik faaliyetin taraflarından daha fazla birey ya da ekonomik birim ya ödeme yapmadan bir fayda elde eder ya da kendisine herhangi bir ödeme yapılmadan maliyete katlanmak durumunda kalır. Dışsallıklar durumunda maliyetler veya faydalar için herhangi bir ödeme söz konusu değildir. Herhangi bir ödeme durumunda faydalar satın alınmış (ya da maliyetler satılmış), yani bir piyasa işlemine (alışveriş) konu olmuş demektir ki bu durumda dışsallıktan söz edilemez. Dışsallıklar teorisini maske kullanımına uyarlırsak, bireylere kişisel fayda sağlayan ekonomik ve sosyal faaliyetler (üretim, tüketim, alışveriş vb.) sırasında maske takmayıp başkalarına koronavirüs bulaştırmak dışsal maliyet; maske takarak başkalarına koronavirüs bulaşmasını engellemek ise dışsal faydadır.

Bir Maskenin Gücü

Dışsallıklar konusunda sorun, dışsallıkların isminden de anlaşılacağı üzere dışsal maliyet ve faydaların söz konusu ekonomik işlem veya faaliyetin (örneğin maske satma, maske satın alma) ve bireylerin fayda ve maliyet hesaplamalarının dışında kalmasıdır. Bireyler alışverişlerinde, ekonomik ve sosyal faaliyetlerinde kişisel (özel) fayda ve maliyetlerini hesaplamalarına dahil ederken, sosyal (topluma taşan) yani dışsal fayda ve maliyetlerini herhangi bir

Milli Savunma Bakanlığı, yeni tip koronavirüsle mücadele kapsamında gerçekleştirdiği yoğun mesainin ardından haftada 10 milyon maske üretimine ulaştı.

Koronavirüs ile mücadele süreci, toplumsal uyum ve dayanışmanın, genç nüfusun ve esnek üretim altyapısının ne kadar önemli olduğunu göstermiş; "ithalatçı-tüketime" karşı "ihracatçı-üretim" ekonomik modelinin stratejik avantajlarını tekrar görmemizi sağlamıştır.

zorlama mekanizması olmadığına dahil etmezler. Dışsallıklara konu olan ekonomik faaliyetler, sosyal olarak optimum kabul edilen miktarın negatif dışsallık durumunda üstünde (aşırı üretim/tüketim), pozitif dışsallık durumunda ise altında (eksik üretim/tüketim) gerçekleşir. Bu durumda dışsallıkları bireylerin fayda-maliyet hesaplamalarına sokmak için dışsal fayda durumunda teşvik edici, dışsal maliyet durumunda ise caydırıcı politikalara gerek vardır. Maske örneğinde bireyler ya başkalarının maske takacağını ve kendilerinin korunacağını düşünürler ya da takacakları maskenin sadece özel faydalarını hesaba katarlar. Bu durumda maske kullanımı ve maske kalitesi sosyal optimum seviyenin altında kalır. Bazı bireylerin düşük risk algısı (risk sevmesi) nedeniyle maske takmamasına ilaveten, maske kullanımının sosyal optimum seviyede olmaması nedenlerinden biri budur. Bu noktada maske kullanımının sübvansede edilmesi, yani maskelerin bedava sunumu, en rasyonel politika seçeneğidir. Zira bir maskeyle (belirli bir ihtimal dahilinde) önleneyecek vakadan kaynaklanan maliyet (dolaylı dolaysız) tasarrufu, bir maskenin maliyetinden çok daha yüksektir. Bedava maske sunumu nedeniyle

salgını bir gün kısaltıp ekonomik faaliyetleri bir gün daha erken normale döndürmenin (marjinal) faydası, salgını bir gün kısaltacak maske dağıtımının (marjinal) maliyetine eşit oluncaya kadar maske vb. kullanımını politika aracılığıyla sosyal optimum seviyeye getirmeye devam etmek gerekmektedir.

Maske ve diğer koruyucu önlemler bağlamında politika yapımında dikkate alınması gereken önemli bir nokta da "politikaya" ilaveten özel girişim ve çözümlerin desteklenmesi gereğidir. Maske konusunda yukarıda bahsedilen dışsallıklardan kaynaklı piyasa başarısızlığı ve yapılması gereken kamu müdahalesi (sübvansiyon) mutlak değildir. Toplumun büyük kesiminde bireyler kamu müdahalesine gerek kalmadan son derece etkili salgın önleme ve korunma tedbirleri alacaklardır. Maske sektörüne yatırım, maske satışı, maske takma, tamamlayıcı tıp tecrübelerinden yararlanma, evde üretim çözümleri, hijyen alışkanlıklarını geliştirme, tokaşmayı bırakma ve beslenmeye dikkat etme gibi bir dizi önlemler bireyler tarafından etkin bir şekilde alınmaktadır. Bu yüzden bazı özel önlemlerin maliyetlerinin artırılması ya da yasaklanması yerine teşvik edilmesi daha akılcı-

dır. Bu bağlamda kamu müdahalesi, özel çözümleri tamamlayıcı bir şekilde dizayn edilmelidir.

Devlet-Millet Başarısı

Maske kullanımı sübvansede edilebile, bir ülkede yeteri kadar maske üretilip üretilmeyeceği ya da ithalat ile ihtiyaca cevap verilip verilemeyeceği ilave bir sorundur. Her ülkenin böylesine geniş çaplı bir salgına karşı koyacak miktarda maske ve diğer koruyucu malzeme ve ekipmanı kısa sürede üretme ya da ithal etme kapasitesi yoktur. Bu noktada Türkiye, güçlü tekstil sektörü, esnek imalat sektörü, toplumsal organizasyon ve toplumsal dayanışma altyapısı bakımından avantajlı bir konumdadır. 1980'lerden bu yana benimsenen ihracata dayalı büyüme modeli, Türkiye'nin ciddi bir imalat sanayii sektörü birikimine sahip olmasını sağlamıştır. Bu sayede Türkiye, çok kısa sürede 85 milyona yakın nüfusunun hepsine maske ve dezenfektan üretebilmişken, dünyadaki birçok ülkeye de yardım edebilmiştir.

Koronavirüs, ülkeleri hem tıbbi hem de sosyal örgütlenme ve dayanışma bakımından bir çeşit seferberlik atmosferine sokmuştur. Türkiye'de ev hanımları, meslek

liseleri, mahkumlar, özel şirketler, belediyeler ve sivil toplum kuruluşları (STK) maske üretim ve dağıtımında seferber olmuştur. Koronavirüs tecrübesi gelecekte çıkabilecek benzeri salgın, afet ve kriz dönemleri için özel sektör, kamu sektörü ve STK'lar nezdinde çok değerli bir öğrenim, birikim ve kapasite oluşturmuştur. Koronavirüs ile mücadele süreci, toplumsal uyum ve dayanışmanın, genç nüfusun ve esnek üretim altyapısının ne kadar önemli olduğunu göstermiş; "ithalatçı-tüketime" karşı "ihracatçı-üretim" ekonomik modelinin stratejik avantajlarını tekrar görmemizi sağlamıştır.

Koronavirüs kontrolünde maskelerin kritik önem kazanması hem ekonomik hem de diplomatik çeşitli fırsatları da beraberinde getirmiştir. Dünya Ticaret Örgütü 2018 verilerine göre Türkiye Çin, Hindistan ve Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) ardından 12 milyar dolar ile tekstil ihracat değeri en yüksek dördüncü ülkedir (Dünya Ticaret Örgütü, World Trade Statistical Review 2019). Aynı yılda giyecek ihracatı bakımından ise yaklaşık 16 milyar dolar ile Türkiye beşinci sırada yer almıştır. Türkiye'nin tekstil ve giyecek üretim kapasitesi, koronavirüs salgınında hem iç ihtiyacı karşılamak hem de yardım ve ihracat

yapmak bakımından Türkiye için avantaj doğurmuştur.

Örneğin, Almanya ve İspanya sadece bir Türk firmasından 31 Mart 2020 itibarı ile 1 milyar adet maske ithal etmiştir. Türkiye İtalya ve İspanya'ya 450 bin, Sırbistan'a 100 bin, Çin'e 93 bin, İran'a 82 bin, Kosova'ya 33 bin ve Irak'a 30 bin adet maske yardımı yapmıştır. Diğer taraftan Türkiye Özbekistan, Sri Lanka, Moğolistan, Uganda ve Macaristan gibi ülkelerin kendi imkanları ile maske üretmelerine destek vermektedir. Salgın ülkelerin karşılaştırmalı üstünlüklerini farklı etkilemiştir ve kısa dönemli arz kapasitesi bakımından her ülke bu avantaja sahip değildir. Örneğin vaka ve ölümlerin çok yüksek seyrettiği ABD'de bir doktor, günde yaklaşık 300 hasta kabul edilen kliniği için karaborsadan yüzde 700 fahiş fiyatla maske ve koruyucu ekipman satın almak zorunda kalmıştır.

Askeri ve Tıbbi Ekipman

Koronavirüs salgını dünya ekonomilerinin aslında ne kadar birbirine bağımlı ve muhtaç olabileceğini göstermiştir. Örneğin askeri ekipman ülkelerin savunma ve güvenlikleri

için ne kadar hayati ise tıbbi malzeme ve tıbbi teknoloji de (tedavi protokolleri dahil) bugün için aynı derecede hayati hale gelmiştir. Ülkeleri askeri ekipman için sıraya dizip askıda bekletenler, sağlık kapasitesi, maske, koruyucu elbise ve tıbbi ekipman için bir anda zor duruma düşebilmiştir. Aynı durumun gelecekte yaşanabilecek başka kriz durumlarında gıda ve diğer mal ve hizmetler için de gerçekleşmeyeceğinin garantisi yoktur. Bu yüzden bir portföy yaklaşımı ile çeşitlendirilmiş güçlü bir üretim sistemine ve güçlü sağlık altyapısına sahip olmak Türkiye için stratejik öneme sahiptir. Türkiye'nin coğrafi konumu ve jeopolitik önemi bunu gerektirmektedir.

Maske, vantilatör ve koruyucu ekipman sektörlerinde kısa sürede gerçekleşen üretim genişlemesi, Türkiye'ye sadece ekonomik getiri kazandırmakla kalmayıp Türkiye'nin tıbbi malzeme yardımı yapabilesine ve diplomatik kazançlar elde etmesine katkı yapmaktadır. Türkiye, koronavirüs krizinden hem "yumuşak güç" hem de "sert ekonomik güç" bakımından kazançlı çıkmaktadır. Zira, zor zamanlarda uzanan el unutulmaz. **K**

Koronavirüs salgını dünya ekonomilerinin aslında ne kadar birbirine bağımlı ve muhtaç olabileceğini göstermiştir. Örneğin askeri ekipman ülkelerin savunma ve güvenlikleri için ne kadar hayati ise tıbbi malzeme ve tıbbi teknoloji de (tedavi protokolleri dahil) bugün için aynı derecede hayati hale gelmiştir.